

teksty doktrynalne potwierdzają pasterską konieczność sakramentu chrztu. Potępiają bowiem naukę protestantów, odrzucającą konieczność sakramentu chrztu dla zbawienia tych niemowląt nowonarodzonych, którym tego sakramentu można było udzielić. Sobór ze stanowiska doktrynalnego i pasterskiego zobowiązuje do udzielania chrztu z wody każdemu, kogo tylko ochrzcić można. Granice pasterskiej działalności Kościoła ograniczają zasięg doktrynalnej zasady o konieczności sakramentu chrztu, sprowadzając ją do konieczności pasterskiej, realizowanej w ramach możliwości;

2) dekrety soborowe nic nie orzekają ani wprost, ani hipotetycznie o wypadkach, w których administrowanie niemowlętom sakramentu chrztu jest niemożliwe;

3) nie potępiona przez Sobór Trydencki teoria Kajetana zakłada również pasterską konieczność sakramentu chrztu, skoro dopuszczała możliwość zbawienia bez chrztu z wody tylko tych niemowląt, których nie można było ochrzcić.

Ogólny wniosek z doktrynalnego stanowiska Soboru Trydenckiego brzmi: sobór głosił nie absolutną, lecz zasadniczą i generalną oraz pasterską konieczność sakramentu chrztu dla uświęcenia i zbawienia niemowląt.

Poznań

KS. FRANCISZEK WAWRZYŃIAK

Ks. Roman Nir

RĘKOPISY LITURGICZNE BIBLIOTEKI PP. NORBERTANEK W IMBRAMOWICACH

Klasztor Norbertanek w Imbramowicach został założony przez biskupa krakowskiego Iwona Odrowąża w latach 1223—1230. Blisko 200 lat mieszkały norbertanki w Imbramowicach, dopiero w 1415 r. przeniesiono je do Buska. Według tradycji klasztornej 70 lat po przeniesieniu do Buska oddano Imbramowice z powrotem norbertankom.

W 1710 r. nawiedził klasztor straszny pożar, który zniszczył kościół, klasztor oraz budynki gospodarcze. Ksieni Grothówna przy poparciu bpa krakowskiego Kazimierza Łubieńskiego i kan. krak. Dominika Lochmana odbudowała kościół i klasztor. Zakonnice prowadziły szkołę żeńską. W 1819 roku klasztor został skasowany, lecz

w 1837 r. wskrzeszony. Drugi raz skasowany po powstaniu styczniowym, a w 1905 roku ponownie otwarty¹.

Od samego początku Norbertanki posiadały bibliotekę. Ze względu na charakter zakonu, gdzie kładziono szczególny nacisk na Służbę Bczą i oddawanie czci Najświętszemu Sakramentowi, w zbiorach biblioteki znajdowały się przede wszystkim księgi liturgiczne i asceetyczne. Biblioteka jednak dzieliła los klasztoru. Największą stratę poniosła w czasie pożaru w 1710 roku. Uratowało się wówczas kilkadziesiąt książek, w tym kilka średniowiecznych rękopisów.

Obecnie biblioteka norbertanek posiada 200 rękopisów bibliotecznych², 650 starych druków, około 5000 nowych druków i 30 tytułów czasopism. Bogaty zbiór rycin i sztychów oraz zbiorów kartograficznych.

Wśród 200 rękopisów, biblioteka posiada 34 rękopisy liturgiczne. Z nich najcenniejsze są średniowieczne rękopisy liturgiczne (nr 1—6). Rękopisy te nie były dotąd przedmiotem badań historyków Kościoła ani liturgistów. Antyfonarze i graduale Imbramowickie w szczególny sposób zasługują na badania. Pierwsze trzy wyszły z rodzimej pracowni z Płocka w XIII i początkach XIV wieku. Posiadają misternie wykonane inicjały figuralne i ornamentalne. Kilkadziesiąt iluminacji i miniatur dobrze zachowanych do dziś. Dla historyka muzyki kopalnia wiadomości, gdyż większość tekstów posiada podkład muzyczny. Wreszcie historyk liturgii może dokładnie przebadać teksty liturgiczne stosowane w średniowiecznym życiu zakonnym, jak również wyraźnie odgraniczyć specyfikę służby liturgicznej u premonstratensów od średniowiecza aż po XIX wiek włącznie.

Ostatnio obserwujemy szczególnie dynamiczny rozwój badań nad dziejami liturgii w Polsce³, głównie skupionych wokół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Niestety ciągle nie posiadamy pełnego zestawu materiału archiwalnego, zawierającego źródła do dziejów liturgii. Publikowane prace wykorzystują tylko większe kościelne zbiory. Biblioteki i księgozbiory kościelne w Polsce dysponują jeszcze ogromnymi źródłami rękopiśmiennymi z tego zakresu. Nieliczne tylko biblioteki opublikowały dotychczas katalogi rękopisów liturgicznych⁴.

¹ Zob. Z. Kozłowska-Budkowa, *Uposażenie klasztoru PP. Norbertanek w Imbramowicach (1228—1450)*. W: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 369—380; Cz. Deptuła, *Początki klasztorów norbertańskich w Dłubni-Imbramowicach i Płocku*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 16 z. 2: 1968 s. 12—20.

² R. Nir, *Katalog rękopisów bibliotecznych Biblioteki PP. Norbertanek w Imbramowicach*. Warszawa 1975 (maszynopis).

³ *Studia z dziejów liturgii w Polsce*. Praca zbiorowa pod red. ks. M. Rechowicza, ks. W. Schenka. Lublin 1973. TNKUL. s. 393.

⁴ K. Gadacz, *Katalog rękopisów bibliotecznych prowincji krakowskiej OO. Kapucynów*, „Arch. Bibl. Muz.” T. 7: 1963 s. 95—272; J. Polkowski, *Katalog rękopisów kapitulnych katedry krakowskiej*. W: *Archi-*

Rękopisy liturgiczne Biblioteki Norbertanek w Imbramowicach zostały opracowane według: *Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich*, Wrocław 1955. W dalszej kolejności zostały już opracowane rękopisy liturgiczne bibliotek: Norbertanek w Krakowie, Benedyktynek w Staniątkach, Benedyktynek w Krzeszowicach, Klarysek w Krakowie i Starym Sączu. Katalogi czekają na druk.

1. Łac. XIII w. Perg. 35 × 24. K. 158. Opr. sk. z XIII w.
Antiphonarium.
Księga wykonana w Płocku na początku XIII w., potwierdza to postać biskupa Giedko h. Gryf, który rządził w Płocku w l. 1200—1223. Podobizna biskupa umieszczona w inicjale, wraz z herbem „Gryf”. Całość iluminacji w duchu średniowiecznej sztuki romańskiej.
Pismo 1 ręki, staranne, kursywa gotycka.
Inicjały wykonane czarnym, czerwonym, zielonym i złotym atramentem.
Iluminacje: przedstawiają różne sceny z życia Chrystusa.
Oprawa deski obciagnięte pergaminem, trochę zniszczona.
Proweniencja: „Biblioteka PP. Norbertanek w Imbramowicach” — ręką współczesną na okładce.
2. Łac. XIII d. Perg. 30 × 23. K. 219. Opr. sk.
Antiphonarium.
Wykonany w Płocku na początku XIII w., zapewne wyszedł z tej samej pracowni co antyfonarz nr 1. Ta sama technika malarska oraz pismo, nuty na czterolinii. Brak jest inicjałów figuralnych, ale za to obfitość inicjałów ornamentalnych.
Pismo 1 ręki, staranne, kursywa gotycka.
Inicjały wykonane czarnym, czerwonym, zielonym atramentem.
Iluminacje przedstawiają sceny z życia Chrystusa, ale przede wszystkim związane z Męką i Śmiercią.
Oprawa: deski dębowe obciagnięte skórą, przednia oprawa zniszczona.
Proweniencja: 1) „Norbertanki w Krzyżanowicach” ręką współczesną. 2) „Biblioteka PP. Norbertanek w Imbramowicach” ręką współczesną.
3. Łac. XIV/XV w. Perg. 40 × 28. K. 282. Opr. sk.
Graduale.
Księga początkowo przeznaczona była dla klasztoru PP. Norbertanek w Krzyżanowicach, co potwierdza napis łaciński skrótami umieszczony na drugiej niepaginowanej karcie księgi. Kodeks posiada obecnie cztery zachowane miniatury barwne ozdobione winietami. Duże miniatury w liczbie kilkunastu zostały wycięte, pozostały tylko resztki winiet. Księga ma nuty pisane na pięcioliniach ozdobione licznymi barwnymi inicjałami. Po przejściu Norbertanek z Krzyżanowic do Buska w 1415 roku dostał się do Buska, a w XIX wieku przewieziony do Imbramowic.
Pismo 1 ręki: staranne, kursywa gotycka.
Kart 249 pergaminowych oraz 33 pisanych na grubym kartonie.
Inicjały wykonane różnokolorowym atramentem.
Iluminacji kilkadziesiąt; przedstawiają sceny z życia Chrystusa i Świętego Norberta.

wum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce. Kraków 1884. T. 3 s. 1—397; T. Trzcicki, *Biblioteka Seminarium Duchownego w Gnieźnie. Katalog rękopisów aż do roku 1725*, Poznań 1909; Tenże, *Katalog rękopisów Biblioteki Kapitulnej aż do początków wieku XVI*, „Roczn. TPN w Poznaniu”, R. 35: 1910 s. 169—320; W. Urban, *Rękopisy liturgiczne Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*. „Arch. Bibl. Muz.” T. 6: 1963 s. 155—190.

- Oprawa: deski dębowe obciążone cielecą skórą z ornamentami. Na przedniej okładce herb „Odrowąż”, nad nim mitra ozdobiona z łacińskim napisem: *Stanislaus Kietliński*. Częściowo zachowane są okucia mosiężne późnogotyckie.
- Proweniencja: 1) „PP. Norbertanki w Busku”. 2) „Biblioteka PP. Norbertanek w Imbramowicach” ręką współczesną.
4. Łac. XIV d. Papier. 19 × 15 cm. K. 85. Opr. sk.
 1) Antiphonarium. K. 1—32.
 2) Proprium Sanctorum. K. 1—25
 3) Graduale. K. 1—28.
 Pismo 3 rąk, staranne.
 Inicjały wykonane różnokolorowym atramentem.
 Iluminacje przedstawiają sceny z życia Chrystusa.
 Oprawa: deska dębowa obciążona ciemną skórą, 2 guzy metalowe.
 Proweniencja: dawna sygn. biblioteczna „R.M. 19”.
5. Łac. XV w. Papier. 15 × 9 cm. S. 424. Opr. sk.
 Antiphonarz Roczny in Festo S. Trinitatis. Panien Norbertanek Płocko-Czerwińskich.
 Pismo 1 ręki, staranne.
 Inicjały piękne wykonane różnokolorowym atramentem.
 Oprawa: deska dębowa obciążona skórą tłoczoną, zachowane dwie klamry.
 Proweniencja: 1) „Biblioteka PP. Norbertanek w Imbramowicach” ręką z XIX wieku. 2) Dawna sygn. bibl. „R.M. 28”.
6. Łac. XV w. Papier. 20 × 16 cm. S. 37. Opr. sk. z XVIII w.
 Antiphonarz in Festo Sanctissimae Trinitatis Panien Norbertanek Czerwińskich.
 Pismo 1 ręki, staranne, kursywa gotycka.
 Inicjały wykonane różnokolorowym atramentem.
 Oprawa: deska obciążona ciemną skórą, tłoczona ślepo: zachowana 1 klamra i ślady drugiej.
 Proweniencja: 1) Dawna sygn. bibl. „R.M. 18”. 2) „Bibliotek PP. Norbertanek w Czerwińsku” z XIX w.
7. Łac. 1651. Papier. 19 × 15 cm. S. 17. Opr. sk.
 De benedictione et consecratione Virginum. Anno Domini 1651.
 Pismo 1 ręki, staranne.
 Oprawa pergaminowa dobrze zachowana.
 Proweniencja: Zophia Michałowska Zakonnica w Klasztorze Płockim w Prześwietnym Zakonie Premostratenskim, notatka z XVII w.
8. Łac. 1679. Papier. 31 × 20. S. 145. Opr. zdarta.
 Versus Responsorium Cum Antiphonis ad Matutinum cantori Solitis Descripti per Frem Benedictum Valentinum Ligunicki Canonicum Praemonstratensi profesu Hebdoniensem.
 Pismo 1 ręki.
 Oprawa zdarta.
 Proweniencja: 1) „Biblioteka PP. Norbertanek w Imbramowicach” ręką współczesną. 2) Dawna sygn. bibl. „R.M. 4” z XIX w.
9. Łac. pol. 1698. Papier. 20 × 17. S. 53. Opr. sk.
 Hymni Sacri. Kyrie. Pieśni po polsku.
 Pismo 1 ręki.
 Oprawa: deska dębowa obciążona ciemną skórą, współczesna.
 Proweniencja: Anna Paszkowska ZOSN.
10. Łac. XVI w. Papier. 17 × 11 cm. S. 179. Opr. sk.
 Psalterium.
 Pismo 1 ręki.

- Oprawa: deska obciągnięta ciemną skórą.
Proweniencja: Dawna sygn. bibl. „R.M. 25”.
11. Łac. 1700. Papier. 40 × 26. S. 610. Opr. sk.
Graduale Ordinis Praemonstratensis.
Graduale de Dominicis ac Festis per anni circulum secundum Rituum Sacri et Canonici Ordinis Praemonstratensis perillustri ad Adm. Rndo Dno Valentini Michaeli Łacki priori Cntus Vitoviensis Dignissimo Per Adm. Rndum Prem. Adalbertum Wolbramski professu Krzyża nouicen. Conscriptum ac dedicatum. Non quantum dederim sed quanta mente resolve. Hic labor exilis pignus amoris erit. Sit licet exiguus labor hic tamen accipe. Hoc Graduale Pater dedico me tibi. A. D. 1700.
Pismo 1 ręki, staranne.
Oprawa: deska obciągnięta skórą z XVIII w.
Proweniencja: Stara sygn. bibl. z XIX w. „R.M. 5”.
 12. Łac. 1701 r. Papier. 30 × 19. S. 780. Opr. sk.
Antiphonarium per anni circulum Rituum Sacri et canonici Ordinis Praemonstratensis perilliri et Adm. Rndo Dno D. Valentin Michaeli Łacki priori Cntus Vitoviensis Dignissimo Dno Patrono Benefactori abore perfectum et ab Adm. Rndo Pre Adalberti Wolbromski prof. oblatum. A. Domini 1701.
Rkps. zawiera piękne iluminacje i inicjały.
Nuty na pięciolinii kolorowe.
Pismo 1 ręki, staranne.
Oprawa: deska obciągnięta skórą, pozostałości po 2 klamrach.
Proweniencja: Dawna sybn. bibl. „R.M. 6”.
 13. Łac. 1701. Papier. 18 × 12 cm. S. 50. Opr. sk.
Antiphonarium.
Pismo 1 ręki, staranne. Inicjały różnokolorowe.
Oprawa: deska dębowa obciągnięta w skórę.
Na przedniej okładce wyciśnięte ornamenty. Pozostałości po dwóch klamrach.
Proweniencja: Dawna sygn. bibl. „R.M. 22”.
 14. Łac. 1701. Papier. 16 × 10 cm. S. 56. Opr. sk.
Antiphonarium.
Pismo 1 ręki, staranne. Inicjały kolorowe.
Oprawa: deska obciągnięta ciemną skórą.
Proweniencja: Barbara Tenarska ZOSN.
 15. Łac. 1712. Papier. 42 × 28. S. 140. Opr. sk.
Graduale Sacri Ordinis Praemonstratensis Pro usu, ac commoditatae Venerabilis Conventus Imbramovicensis Sancti Monialium cura ac impensis, Religiosae Venerabilis ac in Christo Devotae Sophiae Grotowna, Abbatissae eiusdem Monasterii Conscriptum a Mathia Josepho Maciejewski Paenitentiaro ac Vicario curato Ecclesiae Archipresbyteralis B.V.M. AD MDCCXII.
Pismo 1 ręki, staranne. Inicjały kolorowe.
Oprawa: deska obciągnięta skórą. Na okładkach wyciśnięte ornamenty roślinne.
Proweniencja: Sygn. biblioteczna z XVIII w. „R. 9”.
 16. Łac. 1744. Papier. 43 × 27. S. 230. Opr. sk.
Tonus ineffabilis ad altum cor hominis Olympum Dirigens Seu Antiphonarum de Tempore ac Festis ad Ecclesiae Neo Sandecensis S. Spiritus Canonicorum Regularium Praemonstratensium commoditatem per quemdam ejusdem Conventus Ordinis profesum F.F.G. Conscriptus. Anno Domini 1744.
Na s. 1 Ten Antyfonasz ofiarował W.I.M. Xiądz Jan Lasota Sądecki

- w prezencji W.I.M. Pannie Konstancji Wolicki Xieni Konwentu Naszego Imbramowskiego dla wygody Chorowy a to za staraniem I.M.Ci X. Kazimierza Roczka Prowizora y Professa Sąddeckiego ZOSN. R.P. 1777. Dnia 5 marca.
Pismo 1 ręki. Inicjały kolorowe.
Oprawa: deska obciążnięta skórą.
Proweniencja: Dawna sygn. bibl. z XVIII w. „R. 10”.
17. Łac. 1747. Papier. 44 × 28 cm. S. 144. Opr. sk.
1) Commune Sanctorum Apostolorum.
2) Versus Responsoriorum cum Antiphonis ad Matutinum et Vesperas Cantari solitis in Festo S.S.A.A. Petri et Pauli.
Pismo 1 ręki, staranne.
Oprawa: deska obciążnięta skórą, pozostałość po 2 klamrach.
Proweniencja: Dawna sygn. bibl. z XVIII w. „R. 8”.
18. Łac. 1748. Papier. 33 × 21 cm. S. 121. Opr. sk.
Officium Defunctorum. Anno Domini 1748.
Pismo 1 ręki, staranne. Inicjały kolorowe.
Oprawa: deska obciążnięta skórą.
Proweniencja: Zofia Grotówna Xieni Imbramowicka.
19. Łac. 1756. Papier. 21 × 17 cm. S. 159. Opr. sk.
Officium Defunctorum. Ex novo Antiphonario ac Processionali Ordinis Praemonstratensis per A.R.P. Serafinum Kraus ejusdem Ord. professum Hebd. Anno 1756 conscriptum.
Pismo 1 ręki staranne. Inicjały kolorowe.
Oprawa: deska obciążnięta skórą.
Proweniencja: Dawna sygn. biblioteczna „R. 17”.
20. Łac. 1763. Papier. 25 × 20 cm. S. 156. Opr. sk.
Officium Commendao Missa Sepultura Defunctorum iuxta ritum Sacri et Canonici Ordinis Praemonstratensis. Fr. Venceslaus Tworowski prof. Hebd. prepositus. 1763.
Pismo 1 ręki, staranne.
Oprawa: deska obciążnięta skórą.
Proweniencja: 1) „Imbramowice” ręką z XVIII w. 2) Dawna sygn. bibl. „R. 16”.
21. Łac. 1779. Papier. 37 × 24 cm. S. 55. Opr. sk.
Antyfonarz F.O.X.J. Najp. Felicji Otfinowskiej Xieni Imbramowickiej. Officium W. Tygodnia. Adwentu, W. Postu.
Pismo 1 ręki.
Oprawa: deska obciążnięta skórą.
Proweniencja: „Biblioteka PP. Norbertanek” notatka z XVIII w.
22. Łac. 1785. Papier. 18 × 12. S. 26. Opr. sk.
Antyfonarz.
Pismo 1 ręki. Inicjały kolorowe.
Oprawa skórzana, dobrze zachowana.
Proweniencja: Kunegunda Zygmontowska ZSON.
23. Łac. 1794. Papier. 37 × 26 cm. S. 23. Opr. sk.
Officium Defunctorum Praemonstratense. X. Adam Amandowski przepisał officium dla Panien Norbertanek w Płocku w 1794 r.
Pismo 1 ręki. Inicjały kolorowe.
Oprawa skórzana.
Proweniencja: „Imbramowice Norbertanki” notatka z XVIII w.
24. Łac. XVII w. Perg. 19 × 15 cm. S. 52. Opr. perg.
Qualiter agendum est circa funera mortuorum.
Pismo 1 ręki. Inicjały kolorowe.

- Oprawa w biały pergamin.
Proweniencja: Sygn. bibl. „R. 20”.
25. Łac. XVII w. Papier. 17 × 11 cm. K. 189. Opr. sk.
Antyfonarz.
Pismo 1 ręki. Inicjały kolorowe.
Oprawa w skórę, dobrze zachowana.
Proweniencja: Dawn. sygn. bibl. „R. 24”.
26. Łac. pol. XVII w. Papier. 16 × 10 cm. S. 48. Opr. sk.
Lekcjonarz, psalterz, ceremoniał.
Pismo 1 ręki.
Oprawa: skórzana, na grzbiecie zniszczona.
Proweniencja: Dawna sygn. bibl. „R. 27”.
27. Łac. XVII w. Papier. 16 × 10 cm. S. 190. Opr. sk.
Psalterz, antyfonarz.
Pismo 1 ręki.
Oprawa skórzana.
Proweniencja: Dawna sygn. bibl. „R. 26”.
28. Łac.-pol. XVII w. Papier. 15 × 10 cm. S. 52. Opr. sk.
De benedictione et consecratione Virginum. Modlitewnik.
Pismo 1 ręki, staranne. Inicjały ozdobne.
Oprawa skórzana.
Proweniencja: Dawna sygn. bibl. „R. 32”.
29. Łac. XVII w. Papier. 22 × 17 cm. S. 42 w tym 6 nie zapis. Opr. sk.
Antyfonarz.
Pismo 1 ręki.
Oprawa skórzana.
Proweniencja: Dawna sygn. bibl. „R. 34” z XVIII w.
30. Łac. XVIII w. Papier. 23 × 16 cm. S. 50. Opr. sk.
Antyfonarz.
Pismo 1 ręki.
Oprawa skórzana.
Proweniencja: Imbramowice, Norbertanki.
31. Łac. XVIII w. Papier. 35 × 25 cm. S. 86. Opr. tekturowa.
Officium Defunctorum.
Pismo 1 ręki.
Oprawa tekturowa zniszczona.
Proweniencja: „Biblioteka PP. Norbertanek” z XVIII w.
32. Łac. XVIII w. Papier. 33 × 24 cm. S. 130. Opr. sk.
Antyfonarz. In Vigilia Nativitatis Domini et S. Stephani. In Festo Nativitatis. Tempore Paschali in dominicis et ferias.
Pismo 1 ręki.
Oprawa skórzana.
Proweniencja: Biblioteka Norbertanek.
33. Łac.-pol. XVIII w. Papier. 16 × 10 cm. S. 24. Opr. sk.
Obrzędy i ceremonie składania profesji. Brak początku i końca.
Pismo 1 ręki.
Oprawa skórzana.
Proweniencja: Katarzyna Tymińska ZOSN.
34. Łac.-pol. XIX w. Papier. 18 × 11 cm. S. 36. Opr. sk. wsp.
De benedictione et consecratione virginum.
Pismo 1 ręki.
Oprawa skórzana współczesna.